

Վարդուշ Գյոզալյան
Երևանի պետական համալսարանի Կառավարման և գործարարության
ամբիոնի դոցենտ, տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու
Էլ. փոստ՝ vardushgyozalyan@ysu.am

Անահիտ Գասպարյան
Երևանի պետական համալսարանի Տնտեսագիտության
և կառավարման ֆակուլտետի մագիստրանտ
Էլ. փոստ՝ anahit.gasparyan4@edu.yasu.am
DOI: 10.53614/18294952-2026.1-84

ՀՀ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԲՅՈՒՋԵՏԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հոդվածում իրականացվել է Հայաստանի Հանրապետության համայնքային բյուջետավորման համակարգի վերլուծություն՝ հիմնված 2020–2025 թթ. համայնքային համախառն բյուջեի՝ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական տվյալների վրա: Ուսումնասիրվել են բյուջեների եկամուտների և ծախսերի դինամիկան, կառուցվածքը, ինչպես նաև պլանավորման և կատարման առանձնահատկությունները:

Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ համայնքային բյուջեների եկամտային կառուցվածքում գերակշռում են պետական փոխանցումները, ինչը պայմանավորում է ֆինանսական կախվածություն կենտրոնական իշխանություններից, մինչդեռ սեփական եկամուտների աճը դեռևս չի ապահովում բավարար ինքնավարություն: Միաժամանակ, ծախսերում գերակշռում են վարչական ուղղությունները, իսկ կապիտալ ներդրումների մասնաբաժինը մնում է սահմանափակ:

Բացի այդ, պլանավորման և փաստացի կատարման միջև շեղումները վկայում են ֆինանսական կառավարման արդյունավետության բարելավման անհրաժեշտության մասին: Ընդհանուր առմամբ, բացահայտվել են համակարգի հիմնական կառուցվածքային և ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրները՝

ընդգծելով ֆինանսական ինքնավարության բարձրացման և բյուջետային կառավարման արդյունավետության ամրապնդման անհրաժեշտությունը:

Հիմնաբառեր. համայնքային համախառն բյուջե, ֆինանսական ինքնավարություն, ֆիսկալ ապակենտրոնացում, պետական դրամաշնորհներ, համայնքային եկամուտներ, բյուջետային ծախսեր, ֆինանսական կառավարում:

Ներածություն

Տարածքային զարգացման և արդյունավետ հանրային կառավարման ապահովման գործում կարևոր դեր ունի համայնքների ֆինանսական կարողությունների ձևավորումն ու ծախսային ուղղությունների պլանավորումը:

Համայնքների ֆինանսական անկախությամբ է պայմանավորված տեղական մակարդակում հանրային ծառայությունների ընդունելի որակը, ենթակառուցվածքների զարգացումը և բնակչության սոցիալ-տնտեսական բարեկեցությունը: Հետևաբար՝ համայնքի ֆինանսական համակարգի կառուցվածքն ու կառավարման մեխանիզմները հանդիսանում են հանրային ֆինանսների ուսումնասիրության առանցքային ուղղություններից մեկը:

Հոդվածի շրջանակում իրականացված հետազոտության նպատակն է համապարփակ վերլուծել Հայաստանի Հանրապետության համայնքային բյուջետային համակարգի ձևավորման և գործառնության առանձնահատկությունները՝ միտված առկա հիմնական կառուցվածքային և ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրների վերհանմանը: Նպատակի իրագործման ուղղությամբ ձևակերպվել են հետևյալ հիմնական խնդիրները՝

- վերլուծել համայնքային բյուջետային համակարգի տեսական և ինստիտուցիոնալ հիմքերը՝ հիմնվելով ֆիսկալ ապակենտրոնացման և տեղական ինքնակառավարման վերաբերյալ արդի գիտական մոտեցումների վրա,
- վերլուծել ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների և ծախսերի դինամիկան 2020–2025 թթ. ժամանակահատվածում՝ բացահայտելով հիմնական միտումները,
- ուսումնասիրել ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների և ծախսերի կառուցվածքը, դրանց հիմնական ցուցիչների դինամիկան,
- ուսումնասիրել բյուջետային պլանավորման և կատարողականի միջնշեղումները՝ որպես ֆինանսական կառավարման արդյունավետության ցուցիչ, և դրանց ձևավորման հիմնական գործոնները,
- բացահայտել ՀՀ ՏԻՄ բյուջետավորման համակարգում առկա հիմնական կառուցվածքային և ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրները՝ վերլուծության արդյունքների հիման վրա:

Մեթոդ

Հետազոտությունը հիմնված է քանակական և որակական վերլուծական մոտեցումների համադրման վրա՝ նպատակ ունենալով համապարփակ գնահատել ՀՀ համայնքային բյուջեների ձևավորման և օգտագործման առանձ-

նահատկությունները:

Ընթացիկ վերլուծության հիմնական տվյալային հենքը հանդիսացել են ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից հրապարակվող համայնքային բյուջեների տարեկան ամփոփ հաշվետվությունները, որոնք ներառում են համայնքային համախառն բյուջեի ցուցիչները: Այս տվյալների համալիր վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս արտացոլել տեղական ինքնակառավարման մարմինների ֆինանսների համակարգային միտումները և բնորոշել ՀՀ համայնքների համար ընդհանրական ֆինանսական խնդիրները:

Տվյալների համախմբված օգտագործումը պայմանավորված է նրանով, որ առանձին համայնքների բյուջեների մանրամասն վերլուծությունը սահմանափակ կիրառելիություն ունի համակարգային գնահատումների համար՝ պայմանավորված համայնքների թվի մեծությամբ, չափերի և ֆինանսական կարողությունների զգալի տարբերություններով: Հետևաբար՝ համախառն ցուցանիշների վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտել ընդհանուր օրինաչափությունները և ձևակերպել մակրոմակարդակի եզրակացություններ համայնքային ֆինանսների կառավարման վերաբերյալ:

Տվյալների մշակումը իրականացվել է ժամանակային շարքերի և կառուցվածքային վերլուծության մեթոդներով, ինչը հնարավորություն է տվել գնահատել եկամուտների և ծախսերի դինամիկան, դրանց տեսակարար կշիռների փոփոխությունները, ինչպես նաև բյուջետային պլանավորման և կատարման մակարդակի շեղումները:

Հետազոտության շրջանակում կիրառվել է նաև համեմատական վերլուծություն՝ բացահայտելու համար բյուջետային ցուցանիշների փոխկապակցվածությունը և զարգացման հիմնական միտումները:

Հետազոտության տեսական հիմքերը

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների բյուջետային ֆինանսավորման խնդիրը հանրային ֆինանսների տեսության և ֆիսկալ ապակենտրոնացման առանցքային ուղղություններից է, քանի որ համայնքների ֆինանսական ինքնավարությունը ուղղակիորեն պայմանավորում է հանրային ծառայությունների մատուցման արդյունավետությունը, տարածքային համաչափ զարգացումը և սոցիալ-տնտեսական կայունությունը: Ֆիսկալ ֆեդերալիզմի դասական տեսության մեջ Ու. Ի. Օութսը ձևակերպում է ապակենտրոնացման թեորեմը, համաձայն որի՝ հանրային բարիքների մատակարարումը տեղական մակարդակում առավել արդյունավետ է, քանի որ որոշումները ընդունվում այնտեղ, որտեղ առավել ամբողջական է տեղեկատվությունը քաղաքացիների կարիքների վերաբերյալ (Oates, 1972, էջեր 32–35, 54–63): Ինստիտուցիոնալ կառավարման տեսանկյունից կարևոր է նաև Է. Օստրոմի մոտեցումը, ըստ որի՝ տեղական մակարդակում ռեսուրսների արդյունավետ կառավարումը հնարավոր է միայն հստակ սահմանված իրավասությունների, հաշվետվողականության մեխանիզմների և համայնքային վերահսկողության առկայության դեպքում (Ostrom, 1990, էջեր 88–102, 180–182): Այս դրույթները հատուկ նշանակություն ունեն համայնքային ֆինանսների կառավարման

գնահատման համատեքստում, քանի որ ֆինանսական ինքնավարությունը առանց ինստիտուցիոնալ վերահսկողության կարող է հանգեցնել ռեսուրսների ոչ արդյունավետ բաշխման:

Համայնքային ֆինանսների ներգրավման և կառավարման արդյունավետությունն ունի ուղիղ կապ ժողովրդագրական, տնտեսական և կառավարման գործոնների հետ, ինչն էլ մեծ ազդեցություն ունի համայնքներում ծառայությունների մատուցման վրա: Համայնքային ֆինանսական կառավարման դասական կառուցվածքը հիմնվում է չորս փոխկապակցված գործընթացների վրա՝ բյուջետավորում, հաշվապահության վարում, ֆինանսական հաշվետվությունների կազմում և աուդիտ: Այս բաղադրիչները ձևավորում են միասնական կառավարման ցիկլ, որի նպատակն է ապահովել ռեսուրսների պլանավորված, վերահսկելի և նպատակային օգտագործումը: Գործընթացների միջև համակարգային կապի բացակայությունը հանգեցնում է ֆինանսական անկայունության և կառավարման արդյունավետության նվազման (Farvacque-Vitkovic, Catherine, and Mihaly Kopanyi, 2014, էջ 93–97):

Տերեմետսկին ընդգծում է, որ համայնքային ֆինանսական կառավարման հիմնական մարտահրավերներից են եկամուտների ոչ բավարար մոբիլիզացումը, կենտրոնական փոխանցումների անկանխատեսելիությունը և տեղական ֆինանսական կառավարման թույլ համակարգերը: Վերլուծության մեջ շեշտադրվում է, որ ֆինանսական կայունությունը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ տեղական իշխանությունները ունեն հստակ եկամուտների աղբյուրներ, կառավարման թափանցիկություն և կանխատեսելի ֆինանսական հոսքեր (Teremetskyi, Velychko, Lialiu, Gutsul, Smereka, Sidliar, 2021):

Վերջին էմպիրիկ հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ֆիսկալ ապակենտրոնացման խորացումը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ համայնքների ֆինանսական կայունության վրա՝ հատկապես եկամուտների ապակենտրոնացման պայմաններում, ինչը նպաստում է երկարաժամկետ վճարունակության բարձրացմանը (Wang, Cheng, 2023):

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ տեղական բյուջեների կառուցվածքում պետական տրանսֆերտների և սեփական եկամուտների հարաբերակցությունը առանցքային նշանակություն ունի ֆինանսական հարմարվողականության համար, հատկապես բյուջետային շոկերի պայմաններում համայնքները ավելի արդյունավետ են արձագանքում, երբ ունեն դիվերսիֆիկացված եկամտային բազա (Jaimes, 2020):

Ժամանակակից հետազոտությունները ընդգծում են նաև, որ համայնքային բյուջեների արդյունավետությունը կախված է ոչ միայն ֆինանսական ռեսուրսների ծավալից, այլև կառավարման որակից. բարձր ֆիսկալ ինքնավարությունը, համադրված արդյունավետ կառավարման ինստիտուտների հետ, կարող է էապես նպաստել տարածքային տնտեսական զարգացմանը և հանրային ծառայությունների արդյունավետությանը (Anton, et al. 2022):

Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ համայնքների եկամուտների մեծ մասը ձևավորվում է կենտրոնական իշխանությունների փոխանցումներից, իսկ

սեփական հարկերի և այլ եկամուտների մասնաբաժինները սահմանափակ են, ինչը բերում է ֆինանսական կախվածություն և նվազեցնում բյուջետային կառավարման հնարավորությունները (Grigoryan, Movsisyan, Shirinyan, Minasyan, Ohanyan, Gabrielyan, 2025):

Ընդհանուր առմամբ, գիտական գրականությունը հաստատում է, որ համայնքային ֆինանսավորման խնդիրները բազմաբնույթ են և ներառում են՝

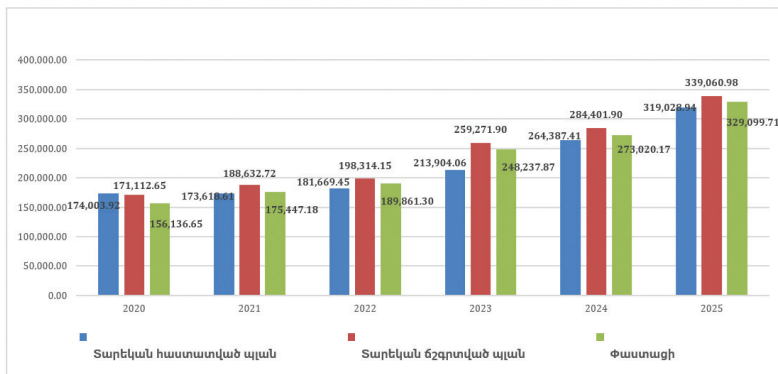
- սեփական եկամուտների ցածր մակարդակը,
- կենտրոնական փոխանցումների անկանխատեսելիությունը,
- ֆինանսական կառավարման թույլ ինստիտուցիոնալ համակարգը,
- բյուջետավորման և հաշվետվողականության բացթողումները:

Այս մարտահրավերները առանձին տնտեսությունների ՏԻՄ մակարդակում պահանջում են համակարգային մոտեցումներ, որոնք ներառում են սեփական եկամուտների դիվերսիֆիկացումը, ֆինանսական կառավարման բարեփոխումը, թվայնացումը և ֆինանսական գործընթացներում մասնակցային մեխանիզմների ներդրումը՝ ապահովելու համար համայնքային ֆինանսների կայուն զարգացում:

Քննարկում և հետազոտության արդյունքներ

ՀՀ համայնքային բյուջեի տարեկան ամփոփ հաշվետվությունների տվյալների դինամիկայի ուսումնասիրությունը վեր է հանում համայնքային մակարդակում առկա ֆինանսական բազմաշերտ խնդիրները:

Մասնավորապես, Գծապատկեր 1-ի տվյալները ցույց են տալիս, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում համայնքային համախառն բյուջեի ծավալները, ընդհանուր առմամբ ունեն աճի միտում: Վեց տարվա ընթացքում բյուջեի հաստատված պլանը աճել է շուրջ 83 %-ով, ինչը պայմանավորված կարող է լինել ինչպես համայնքի ֆինանսական կարողությունների աճով, այնպես էլ պետական փոխանցումների ավելացմամբ:

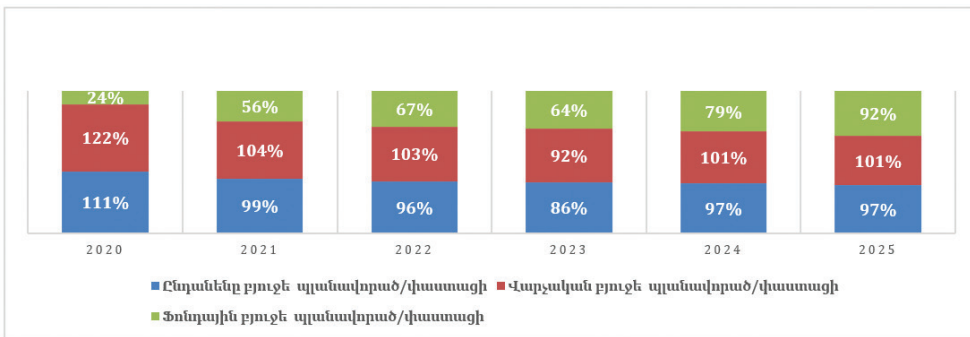

Գծապատկեր 1. ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների դինամիկան 2020–2025թթ. (մլն. դրամ)¹

¹ Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարություն. Համայնքային համախառն բյուջեի եկամտային մասի հաշվետվություն 2020–2025թթ., https://minfin.am/en/page/community_budget_report/

Միևնույն ժամանակ, հաստատված և ձգքրտված պլանների միջև առկա են որոշակի տարբերություններ: Սա վկայում է, որ բյուջեի նախնական պլանավորումը միշտ չէ, որ իրականացվում է բավարար ձգքրտությամբ, և տարվա ընթացքում առաջանում է պլանների վերանայման անհրաժեշտություն:

Գծապատկեր 2-ը ցույց է տալիս, որ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների կատարողականը հիմնականում գտնվում է բարձր մակարդակում՝ տատանվելով 86–111% միջակայքում: Միաժամանակ, վարչական բյուջեի պլանավորած ծախսերը գրեթե բոլոր տարիներին գերազանցում են փաստացի ցուցանիշները՝ կազմելով 101–122%, մինչդեռ ֆոնդային բյուջեի դեպքում նկատվում է հակառակ միտում, քանի որ 2020 թվականին այն պլանավորած ցուցանիշը կազմել է փաստացիի 24 %-ը, բայց հետագա տարիներին աստիճանաբար աճել է՝ հասնելով 92 %-ի: Այսպիսի զարգացումները մատնանշում են համայնքային եկամուտների ընթացիկ պլանավորման թերացումների և համակարգային խնդիրների մասին, միաժամանակ վկայելով, որ դրանք շարունակում են պահպանվել համայնքներում զարգացման ծրագրերի իրականացումը ակտիվացման միտումների պայմաններում:

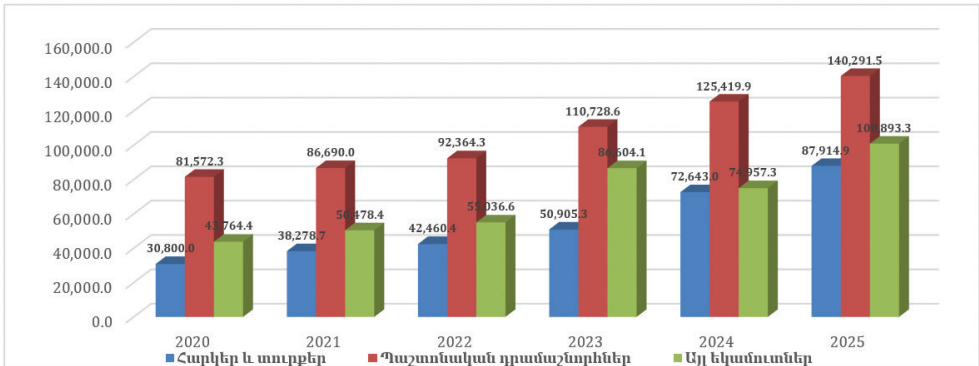
Գծապատկեր 2. ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների կատարողականի դինամիկան 2020–2025թթ.²

Եկամուտների կառուցվածքը (տե՛ս գծապատկեր 3) ցույց է տալիս, որ համայնքային համախառն բյուջեի եկամտային բազան, ընդհանուր առմամբ աճի միտում ունի, սակայն շարունակում է պահպանվել պետական ֆինանսական աջակցության զգալի դերակատարությունը:

2020–2025 թվականների համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների կառուցվածքային վերլուծությունը (տե՛ս աղյուսակ 1-ը) ցույց է տալիս, որ բյուջեի հիմնական ֆինանսավորման աղբյուրը շարունակում են մնալ պետական պաշտոնական դրամաշնորհները: Ներքին դրամաշնորհների հաշվին ձևավորվում է եկամուտների ամենամեծ մասը. ընթացիկ ներքին դրամաշնորհների ծավալը աճել է 67.4 մլրդ դրամից մինչև 102.3 մլրդ դրամ՝

2 Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարություն. Համայնքային համախառն բյուջեի եկամտային մասի հաշվետվություն 2020–2025թթ. https://minfin.am/en/page/community_budget_report/

մոտ 52 %-ով, իսկ կապիտալ ներքին դրամաշնորհները 14.1 մլրդ դրամից աճել են մինչև 37.6 մլրդ դրամ՝ մոտ 167 %-ով: Արտաքին դրամաշնորհները համեմատաբար փոքր են և տատանողական. օրինակ, միջազգային կազմակերպություններից ստացվող կապիտալ դրամաշնորհները 2023–2024 թվականներին կազմել են 980 մլն դրամ, սակայն 2025-ին նվազել են 2,6 անգամ, ինչը վկայում է արտաքին ֆինանսավորման անկայուն բնույթի մասին:

Գծապատկեր 3. ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների աղբյուրների դինամիկան 2020–2025թթ (մլն. դրամ)³

Սեփական եկամուտներում հարկերը և տուրքերը ունեն աստիճանական աճ, սակայն դրանց ծավալը դեռևս զգալիորեն զիջում է պետական փոխանցումներին: Գույքային հարկերը անշարժ գույքից աճել են 9.5 մլրդ դրամից մինչև 34.2 մլրդ դրամ, իսկ այլ գույքից գանձվող հարկերը՝ 2020 թվականի համեմատ աճել են 12,9 մլրդ դրամով: Տեղական տուրքերը ևս զգալի աճ են ցուցաբերել՝ աճելով մոտ 5,8 անգամ, ինչը վկայում է համայնքային սեփական եկամտային բազայի աստիճանական ընդլայնման մասին, սակայն դրանք դեռևս չեն ապահովում բյուջեի ֆինանսական ինքնավարությունը:

Այլ եկամուտների կառուցվածքը նույնպես աճ է ցուցաբերում, սակայն անընդհատ չէ և մասամբ պայմանավորված է որոշակի ծառայությունների, գույքի վարձակալության և վարչական գանձումների արդյունքով: Գույքի վարձակալությունից և ծառայությունների մատուցումից և ապրանքների մատակարարումից ստացվող եկամուտներն ունեն կրկնակի աճ, իսկ վարչական գանձումները՝ մոտ քառակի: Մյուս աղբյուրները՝ շահաբաժինները, տույժերը, տուգանքները և ոչ պաշտոնական դրամաշնորհները, շարունակում են կազմել եկամտային մասի փոքր մասնաբաժին և չեն ստեղծում կայուն եկամտային հիմք:

3 Տես նույն տեղում

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ՄՈՒՏՔԵՐ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՆՆՈՐԱՆՆԵՐԻՑ						
Ընթացիկ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված այլ պետություններից	0,8	13,0	0,8	0,0	0,0	0,0
Կամպիտալ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված այլ պետություններից	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ընթացիկ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված միջազգային կազմակերպություններից	1,3	301,3	362,3	412,7	412,7	33,3
Կամպիտալ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված միջազգային կազմակերպություններից	80,1	811,9	787,4	980,5	980,5	371,9
Ընթացիկ ներքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված կառավարման այլ մակարդակներից	67 401,0	71 688,8	71 767,5	77 529,2	77 529,2	102 324,1
Կամպիտալ ներքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված կառավարման այլ մակարդակներից	14 089,1	13 875,0	19 446,3	31 806,3	31 806,3	37 562,2
ՄՈՒՏՔԵՐ ՀԱՐԿՆԵՐԻՑ ԵՎ ՏՈՒՐՔԵՐԻՑ						
Գույքային հարկեր անշարժ գույքից	9 509,7	12 350,4	14 005,0	16 904,1	22 434,6	34 162,9
Գույքային հարկեր այլ գույքից	16 639,7	20 450,4	22 231,8	26 320,2	26 392,8	29 528,0
Տեղական տուրքեր	3 942,4	4 356,5	4 867,3	6 240,0	22 354,8	22 799,2
Համայնքի բյուջե վճարվող պետական տուրքեր	708,2	1 121,4	1 355,1	1 441,0	1 460,8	1 424,8
Այլ հարկային եկամուտներ	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	0,0
ՄՈՒՏՔԵՐ ԱՅԼ ԵՎ ՄԱՍԻՑ ԱՐԳՅՈՒՆՆԵՐԻՑ						
Տնօրեններ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Շահաբաժիններ	203,5	102,5	233,7	356,7	234,8	305,4
Գույքի վաճառքայությունից եկամուտներ	3 654,0	4 291,2	5 044,0	5 640,2	5 884,6	6 662,7
Համայնքի բյուջեի եկամուտներ ապրանքների մատակարարումից և ծառայությունների մատուցումից	26 735,5	30 109,7	29 189,6	42 963,8	31 527,0	47 739,9
Վարչական զանձումներ	9 370,0	12 532,3	13 532,9	25 654,0	27 439,4	34 614,5
Մուտքեր տույժերից, տուգանքներից	645,0	880,7	1 785,3	1 621,3	1 854,3	2 865,0
Ընթացիկ ոչ պաշտոնական դրամաշնորհներ	163,3	149,7	101,2	199,5	129,1	212,1
Կամպիտալ ոչ պաշտոնական դրամաշնորհներ	1 570,4	970,0	2 260,5	2 762,7	1 346,9	2 063,4
Այլ եկամուտներ	1 422,7	1 442,4	2 889,4	7 405,8	6 541,2	6 430,5

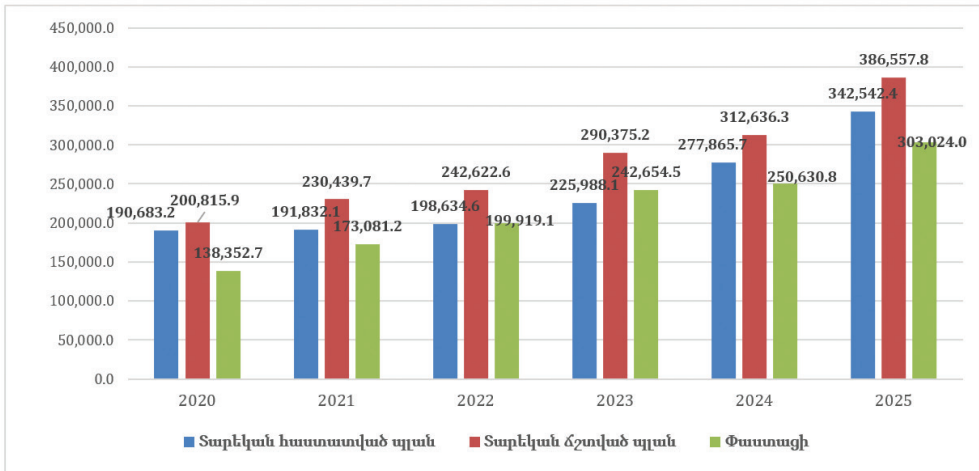
Աղյուսակ 1. ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների աղբյուրները 2020–2025թթ (մլն. դրամ)⁴

Բյուջեի երկկողմանի դիտարկումը հնարավորություն է տալիս ավելի ճշգրիտ գնահատել բյուջետավորման համակարգում առկա հիմնական խնդիրները:

2020–2025 թվականներին համայնքային բյուջեների ծախսային մասի դինամիկան ցույց է տալիս կայուն աճի միտում. փաստացի ծախսերը 138,4 մլրդ դրամից աճել են մինչև 303 մլրդ դրամ, այսինքն՝ դիտարկվող ժամանակահատվածում գրեթե կրկնապատկվել են: Միաժամանակ նկատվում է, բոլոր տարիներին ճշտված պլանը զգալիորեն գերազանցում է տարեկան հաստատված պլանը, ինչը վկայում է բյուջետային տարվա ընթացքում ծախսային ծրագրերի ընդլայնման մասին: Փաստացի ծախսերի և պլանային ցուցանիշների հարաբերակցությունը ևս աստիճանաբար բարելավվում է. եթե 2020 թվականին իրականացվել է ճշտված պլանի մոտ 69 %-ը, ապա 2023–2025 թվականներին այդ ցուցանիշը մոտեցել է շուրջ 78–84%-ի:

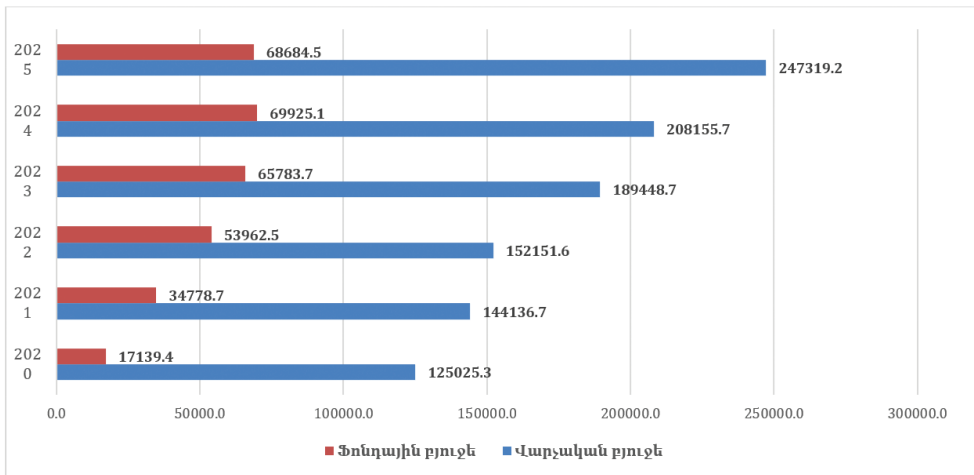
Այս համատեքստում բյուջետավորման համակարգի նկատելի խնդիրը պլանային ծախսերի ոչ լիարժեք իրագործումն է, որը պայմանավորված է ծրագրային պլանավորման անբավարար ճշգրտությամբ, ֆինանսական ռեսուրսների կանխատեսման սահմանափակումներով և ՀՀ համայնքային մակարդակում ծրագրերի իրականացման կազմակերպական դժվարություններով:

4 Աղբյուրը՝ ՀՀ Ֆինանսների նախարարություն. Համայնքային համախառն բյուջեի եկամտային մասի հաշվետվություն 2020–2025թթ., https://minfin.am/en/page/community_budget_report/

Գծապատկեր 4. ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի ծախսային ցուցիչների դինամիկան 2020-2025թթ (մլն. դրամ)⁵

Գծապատկեր 5-ից պարզ է դառնում, որ 2020-2025 թվականներին համայնքային համախառն բյուջեի ծախսերում նկատվում է վարչական ծախսերի կայուն զերակայություն: Վարչական բյուջեի մասնաբաժինը ընդհանուր ծախսերում կազմում է 75-80 %, մինչդեռ ֆոնդային բյուջեի մասնաբաժինը 20-25 % է:

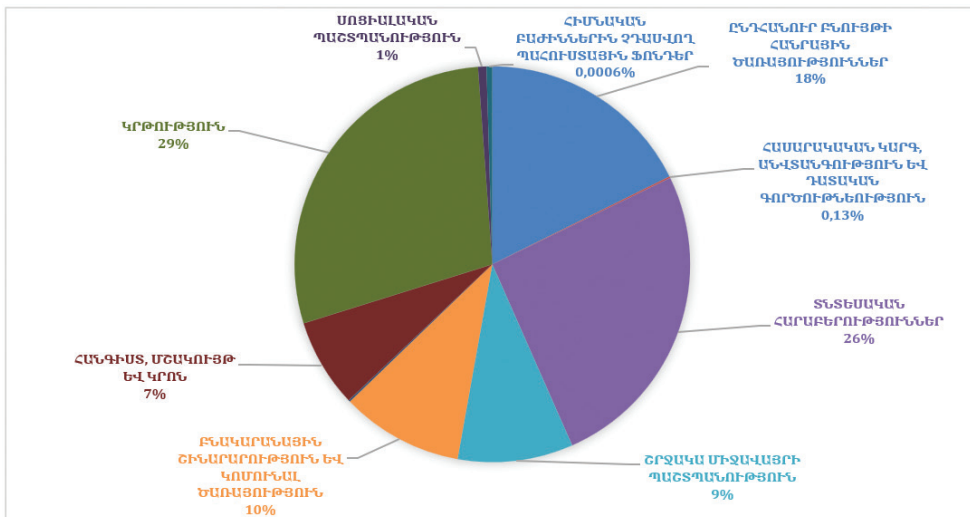
Գծապատկեր 5. ՀՀ համայնքների համախառն բյուջեում ֆոնդային և վարչական ծախսերի դինամիկան 2020-2025թթ (մլն. դրամ)⁶

5 Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարություն. Համայնքային համախառն բյուջեի ծախսային մասի հաշվետվություն 2020-2025թթ., https://minfin.am/en/page/community_budget_report/

6 ՀՀ ֆինանսների նախարարություն. Համայնքային համախառն բյուջեի ծախսային մասի հաշվետվություն 2020-2025թթ., https://minfin.am/en/page/community_budget_report/

Այսպիսով, համայնքային համախառն բյուջեի ծախսերի կառուցվածքը բնութագրվում է ընթացիկ վարչական ծախսերի բարձր կենտրոնացմամբ, ինչը սահմանափակում է կապիտալ ներդրումների և զարգացման ծրագրերի ֆինանսավորման հնարավորությունները և հանդիսանում է բյուջետավորման համակարգի կառուցվածքային կարևոր խնդիր Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման մարմիններ մակարդակում:

2025 թ. համայնքային համախառն բյուջեի ծախսերի գործառնական կառուցվածքի վերլուծությունը (տե՛ս գծապատկեր 6) ցույց է տալիս ֆինանսական ռեսուրսների բաշխման որոշակի օրինաչափություններ: Փաստացի ծախսերի մեջ գերակշռող մասնաբաժին ունեն կրթության ոլորտի ծախսերը՝ մոտ 29 %, ինչպես նաև տնտեսական հարաբերությունների ուղղությունը՝ շուրջ 26 %, ինչը պայմանավորված է համայնքային ենթակառուցվածքների պահպանման, ճանապարհային տնտեսության և տեղական զարգացման ծրագրերի իրականացման անհրաժեշտությամբ: Նշանակալի մասնաբաժին ունեն նաև ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունները (18%), բնակարանային շինարարության և կոմունալ ծառայությունների ոլորտը (10 %) և շրջակա միջավայրի պահպանության ծախսերը (9%): Մյուս ուղղությունները՝ մշակույթ, սոցիալական պաշտպանություն, առողջապահություն և պաշտպանություն, ունեն համեմատաբար փոքր տեսակարար կշիռ, ինչը պայմանավորված է այդ ոլորտներում պետական կենտրոնացված ֆինանսավորման գերակշռությամբ:

Գծապատկեր 6. ՀՀ համայնքային համախառն բյուջեի ծախսային հիմնական ուղղությունները 2025թ-ին (մլն. դրամ)⁷

Ընդհանուր առմամբ, ներկայացված տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ համայնքային բյուջեների ծախսային քաղաքականությունը հիմ-

7 ՀՀ ֆինանսների նախարարություն. Համայնքային համախառն բյուջեի ծախսային մասի հաշվետվություն 2020-2025թթ., https://minfin.am/en/page/community_budget_report/

նականում ուղղված է ընթացիկ ծառայությունների ապահովմանը և տեղական ենթակառուցվածքների պահպանմանը՝ արտացոլելով նաև ծրագրային բյուջետավորման շրջանակներում ձևավորված առաջնահերթությունները, որոնց հիմքում դրված է ռեսուրսների բաշխումն ըստ ծրագրային ուղղությունների, մինչդեռ ներդրումային բնույթի ծրագրերի ֆինանսավորման աղբյուրները շարունակում են ունենալ սահմանափակ և ոչ կայուն բնույթ, ինչը պայմանավորում է համայնքային ֆինանսական կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման մարմիններ շրջանակներում:

ՀՀ համայնքային ֆինանսների կառավարման համակարգը հիմնված է փոխկապակցված իրավական և ինստիտուցիոնալ հիմքերի վրա: Դրա ձևավորման կարևոր փուլ է հանդիսացել 1995 թվականին ընդունված «ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին» օրենքը, որի հիման վրա ձևավորվել է տեղական ինքնակառավարման օրենսդրական համակարգը: Հետագայում ընդունված «Տեղական ինքնակառավարման մասին», «ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին», «Ներքին աուդիտի մասին» և «Միջհամայնքային միավորումների մասին» օրենքներով սահմանվել են համայնքների ֆինանսական ինքնուրույնության սկզբունքները, բյուջետային գործընթացի կազմակերպման, միջբյուջետային հարաբերությունների, ֆինանսական վերահսկողության և համայնքների համագործակցության իրավական հիմքերը: Ինստիտուցիոնալ առումով համայնքային ֆինանսների կառավարումն իրականացվում է հիմնականում պետական կառավարման մարմինների և համայնքների սեփական միջոցների հաշվին և, մասնավորապես մասնավոր հատվածի, միջազգային կազմակերպությունների և դոնոր կառույցների շնորհիվ:

Միաժամանակ, գործող իրավական և ինստիտուցիոնալ համակարգի կիրառման պրակտիկան բացահայտում է մի շարք խնդիրներ, որոնք արտացոլվում են նաև սույն հետազոտության արդյունքներում: Չնայած օրենսդրությամբ ամրագրված ֆինանսական ինքնուրույնության սկզբունքին՝ համայնքների սեփական եկամուտների ձևավորման հնարավորությունները շարունակում են մնալ սահմանափակ, իսկ միջբյուջետային փոխանցումների բարձր մասնաբաժինը պահպանվում է որպես համայնքային բյուջեների հիմնական ֆինանսավորման աղբյուր: Բացի այդ, բյուջետային պլանավորման և կատարման միջև արձանագրված շեղումները, ինչպես նաև համայնքների միջև կառավարման կարողությունների անհամաչափությունը վկայում են, որ առկա խնդիրները պայմանավորված են ոչ միայն ֆինանսական ռեսուրսների սահմանափակությամբ, այլև գործող իրավական կարգավորումների կիրառման և ինստիտուցիոնալ կարողությունների կատարելագործման անհրաժեշտությամբ: Հետևաբար, համայնքային ֆինանսների կառավարման արդյունավետության բարձրացումը պահանջում է ոչ միայն օրենսդրական դաշտի շարունակական զարգացում, այլև համայնքների ֆինանսական ինքնավարության ընդլայնում, բյուջետային պլանավորման կատարելագործում և կառավարման ինստիտուտների հզորացում:

Եզրակացություն

Կատարված ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտների կառուցվածքը ցուցաբերում է երկու հակադրող միտում. պետական դրամաշնորհներից բարձր կախվածություն, որը սահմանափակում է ֆինանսական ինքնավարությունը, և մյուս կողմից՝ սեփական եկամուտների աճի միտում, որը հանդիսանում է համայնքային ֆինանսների կայունացման և երկարաժամկետ ինքնաբավության նախադրյալ: Այս համադրությունը ընդգծում է, որ համայնքային ֆինանսների արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ է համայնքներում խթանել սեփական եկամուտների ձևավորման հնարավորությունների ստեղծումը՝ կատարելագործելով ֆիսկալ ապակենտրոնացման մեխանիզմները, այդ թվում՝ քննարկելով պետական առանձին հարկերից տեղական բյուջեներին մասհանումների տրամադրման հնարավորությունը, նվազեցնել արտաքին ֆինանսավորումից կախվածությունը և դիվերսիֆիկացնել եկամուտների աղբյուրները՝ հատկապես վարչական, գույքային և ծառայություններից ստացվող մուտքերի միջոցով:

Համայնքային ֆինանսների արդյունավետ կառավարման համար անհրաժեշտ է իրականացնել համակարգային բարեփոխումներ, որոնք ուղղված կլինեն ֆինանսական կառավարման ինստիտուցիոնալ կարողությունների ուժեղացմանը և բյուջետային պլանավորման մեխանիզմների կատարելագործմանը: Նման մոտեցումը կարող է նպաստել համայնքային ֆինանսական ինքնավարության բարձրացմանը և տեղական մակարդակում հանրային ծառայությունների մատուցման արդյունավետության բարելավմանը:

Օգտագործված գրականություն

- ՀՀ Ֆինանսների նախարարություն. (2020–2025) *Համայնքային համախառն բյուջեի եկամուտային մասի հաշվետվություն* https://minfin.am/en/page/community_budget_report/
- ՀՀ Ֆինանսների նախարարություն. (2020–2025) *Համայնքային համախառն բյուջեի ծախսային մասի հաշվետվություն* https://minfin.am/en/page/community_budget_report/
- Anton, S. G., Bostan, I., Onofrei, M., Popescu, C., & Lazăr, C. M. (2022). Fiscal decentralization, good governance and regional development—Empirical evidence in the European context. *Sustainability*, 14(12), 7093. <https://doi.org/10.3390/su14127093>
- Farvacque-Vitkovic, Catherine, & Kopanyi, M. (Eds.) (2014). *Municipal finances: A handbook for local governments.*, Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9830-2>
- Grigoryan, A., Movsisyan, M., Shirinyan, A., Minasyan, A., Ohanyan, T., & Gabrielyan, B. (2025). Assessment of the fiscal autonomy of local governments in Armenia. *Public and Municipal Finance*, 14(2), 97–110. [https://doi.org/10.21511/pmf.14\(2\).2025.10](https://doi.org/10.21511/pmf.14(2).2025.10)
- Oates, W. E. (1972). *Fiscal federalism*. Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*.

- Cambridge University Press.
- Jaimes, R. (2020). *Fiscal adjustments at the local level: Evidence from Colombia*. International Tax and Public Finance. <https://doi.org/10.1007/s10797-020-09598-2>
- Teremetskyi, V., Velychko, V., Lialiuk, O., Gutsul, I., Smereka, S., & Sidliar, V. (2021). Challenges for local authorities: The politics and practice of financial management in the way for sustainable development. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24(Special Issue 1), 1–7.
- Wang, X., & Cheng, J.-C. (2023). The effect of fiscal decentralization on municipal fiscal condition: An empirical study of large American cities. *State and Local Government Review*. <https://doi.org/10.1177/0160323X231181332>

Вардուш Դէզալյան

Доцент кафедры управления и бизнеса
Ереванского государственного университета,
кандидат экономических наук
Эл. почта: vardushgyozalyan@ysu.am

Անահիտ Գասպարյան

Магистрант факультета экономики и управления
Ереванского государственного университета
Эл. почта: anahit.gasparyan4@edu.ysu.am

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

В статье представлен анализ системы бюджетирования местного самоуправления в Республике Армения на основе официальных данных о совокупных бюджетах общин за 2020–2025 гг. Рассматриваются динамика и структура доходов и расходов, а также особенности бюджетного планирования и исполнения.

Результаты анализа показывают, что в структуре доходов местных бюджетов преобладают государственные трансферты, что обуславливает финансовую зависимость от центральных органов власти, тогда как рост собственных доходов остаётся недостаточным для обеспечения надлежащего уровня финансовой самостоятельности. В расходах доминируют административные направления, а доля капитальных вложений остаётся ограниченной.

Кроме того, расхождения между плановыми и фактическими показателями бюджета свидетельствуют о необходимости повышения эффективности финансового управления. В целом выявлены ключевые структурные и институциональные проблемы системы, что подчёркивает необходимость укрепления финансовой самостоятельности и повышения эффективности бюджетного управления.

Ключевые слова: местный бюджет, финансовая самостоятельность,

фискальная децентрализация, государственные трансферты, доходы общин, бюджетные расходы, финансовое управление.

Vardush Gyoalyan

*Associate Professor at the Department of Management and Business,
Yerevan State University, Ph.D. in Economics*

Email: vardushgyozalyan@ysu.am

Anahit Gasparyan

*MA Student at the Faculty of Economics and Management,
Yerevan State University*

Email: anahit.gasparyan4@edu.ysu.am

STRUCTURAL FEATURES AND KEY ISSUES OF THE LOCAL SELF-GOVERNMENT BUDGETING SYSTEM IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

The article analyzes the local budgeting system in the Republic of Armenia based on official data on aggregate local budgets for 2020–2025. It examines the dynamics and structure of revenues and expenditures, as well as the features of budget planning and execution.

The analysis shows that state transfers dominate the revenue structure of local budgets, leading to financial dependence on central authorities, while the growth of own-source revenues remains insufficient to ensure adequate financial autonomy. At the same time, expenditures are largely concentrated in administrative functions, whereas the share of capital investments remains limited.

In addition, discrepancies between planned and actual budget indicators indicate the need to improve the effectiveness of financial management. Overall, the study identifies key structural and institutional challenges of the system, emphasizing the need to strengthen financial autonomy and enhance the efficiency of budgetary management.

Key words: local budget, financial autonomy, fiscal decentralization, state grants, local revenues, budget expenditures, financial management.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2026թ. մարտի 18-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2026թ. ապրիլի 18-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2026թ. ապրիլի 29-ին: